

KŪNAS IR ERDVĖ IVANO GONČAROVO ROMANE „OBLOMOVAS“

Ramūnas Šilis

Šiaulių universitetas

Literatūros istorijos ir teorijos katedra

Straipsnyje naudojant fenomenologinį teksto analizės metodą atskleidžiamas kūno ir erdvės santykis vieno žymiausio XIX a. realistinės prozos kūrėjo – Ivano Gončiarovo (1812–1891) – romane „Oblo-movas“. Tekstas analizuojamas iš fenomenologinių pozicijų siekiant nustatyti ir aprašyti juslinius kūno suvokimo principus, asmens santykius su erdve ir pasauliu, su kitais asmenimis ir jų kūnais.

Dėmesys kūnui, kaip ir erdvei, priskirtinas prie esminių problemų, patenkančių į fenomenologinių tyrimų lauką. Pasak Edmund'o Husserl'ios „...pasaulio transcendentalinės konstitucijos tyrimai [...] yra ne kas kita, kaip tik pasaulio, gamtos, erdvės, laiko, gyvos būtybės, žmogaus, sielos, gyvenamo kūno, socialinės bendruomenės, kultūros ir t. t. sąvokų prasmės ir kilmės radikalaus aiškinimo pradžios taškas. Yra aišku, kad tikroji numatyto tyrimų realizacija turėtų vesti visų tų sąvokų link, sąvokų, kurios pozityviuosiuose moksluose funkcionuoja kaip neištirtos pamatinės sąvokos ir kurios fenomenologijoje išau-ga su visapusišku aiškumu ir ryškumu“¹.

Kalbėdami apie kūną, neišvengiamai kalbame ir apie erdvę. Tik erdvėje skleidžiasi ir formuojasi jutiminės pasaulio suvokime ir patyrimo dalyvaujančio kūno galimybės, atsiskleidžia egzistencinė subjekto patirtis. „Viskas, kas yra pasauliška, bet kokia erdvėlaikinė būtis yra man, t. y. galioja man, galioja todėl, kad aš ją patiriu, suvokiū, prisimenu, mąstau apie ją kokiū nors būdu, sprendžiu apie ją, vertinu ją, geidžiu jos ir t. t.“².

Fenomenologinis žvilgsnis į literatūrą nėra svetimas ir šiuolaikiniai rusų humanistikai. Darbuose, siekiančiuose iš fenomenologinės perspektyvos pažvelgti į literatūros tekstus, dėmesio centre neretai atsiranda ir XIX a. rusų rašytojų kūriniai. Paminėtini Vladimiro Toporovo tyrinėjimai³, atskleidžiantys žodžio sąsajas su rašančiojo kūnu, parodantys kūniškumo raišką tekste ir per tekstą Ivano Turgenevo kūryboje. Klasikiniai rusų literatūros tekstai (Aleksandro Puškino, Nikolajaus Gogolio, Fiodoro Dostojevskio) iš fenomeno-

² V. Daujotytė, *Aplėbiantis mąstymas*, Vilnius: Šviesa, 2007, p.193.

³ В. Топоров, *Странный Тургенев: Четыре главы. (Чтения по истории и теории культуры)*. Вып. 20, Москва: РГГУ, 1998.

¹ E. Husserl, *Karteziškosios meditacijos*, Vilnius: Aidai, 2005, p. 191-192.

loginių pozicijų permaštomai ir Valerijaus Podorogos darbuose⁴.

Nuolatinis atsigręžimas į kūną, jo potyrius gyvenamajame pasaulyje būdingas ir Gončiarovo kūrybai. Daugelis rašytojo kūrybos tyrinėtojų savo darbuose akcentuoja jo gebėjimą kurti gyvus, ryškius ir ilgam išimenančius veikėjų paveikslus, pabrėžia portretų plastiškumą, turiningumą, tačiau nė vienas neiškelia kūniškumo problemos, neanalizuoja personažų kūniškos patirties raiškos formų ir būdų literatūriniame tekste.

Kūnas, gyvenamasis pasaulis ir prigimtinė erdvė

Fenomenologijoje kūnas pasirodo kaip neatsiejama pasaulio, kuris suvokiamas ir patiriamas kūnu, kūniškai, dalis. Juntančio kūno išsilygiavimas į juntamą pasaulį panaikina ribas tarp objekto ir subjekto. Asmens kūnas ir pasaulis susilieja įtvirtindami vienas kitą.

Pasaulis, kuris fenomenologinės filosofijos pradininko Edmundo Husserlio darbuose įvardijamas kaip *gyvenamasis pasaulis (Lebenswelt)*, individui yra „pasiekiamas“ tik kaip jutimų visuma ir suvokiamas tik patirinės sąmonės dėka. Gyvenamojo pasaulio egzistavimo faktas patvirtinamas vieninteliu įmanomu būdu – per jusles, kūno potyrius.

Jusliniame pasaulio suvokime kūnas reiškiasi kaip aktyvus pradai, kaip vienintelė įmanoma „vieta“ patirti pasaulį, nes „...mano psichofizinis gyvenamas kūnas [...] yra centrinis narys *gamtos* atžvilgiu,

⁴ В. Подорога, *Мимесис. Материалы по аналитической антропологии литературы*. Т. I. Н. Гоголь. Ф. Достоевский, Москва: Культурная революция; Лорос; Logos-altera, 2006.

gamtos kaip pasaulio, kuris konstituoja tik per to kūno valdymą (*durch sein Walten*)“⁵.

Pažintis su lėtu, nepaslankiu ir nerangiu, vangiai į aplinką reaguojančiu pagrindinio veikėjo Iljos Iljičiaus Oblomovo kūnu tampa pirmu ir ryškiausiu išpūdžiu, įtraukiančiu skaitytoją, sutelkiančiu jo dėmesį į pasakojimą: «Это был человек лет тридцати двух-трех от роду, среднего роста, приятной наружности, с темно-серыми глазами, но с отсутствием всякой определенной идеи, всякой сосредоточенности в чертах лица. [...] Иногда взгляд его помрачался выражением будто усталости или скуки; но ни усталость, ни скука не могли ни на минуту согнать с лица мягкость, которая была господствующим и основным выражением не лица только, а всей души; а душа так открыто и ясно светилась в глазах, в улыбке, в каждом движении головы, руки. [...] Обломов как-то обрюзг не по летам [...]; Вообще же тело его, судя по матовому, чересчур белому цвету шеи, маленьких пухлых рук, мягких плеч, казалось слишком изнеженным для мужчины. [...] Движения его, когда он был даже встревожен, сдерживались также мягкостью и не лишенною своего рода грации ленью»⁶. Kiekvienas kūnas gyve-

⁵ Husserl, p. 166.

⁶ И. Гончаров, *Обломов*, Екатеринбург: У-Фактория, 2002, с. 4-5. [„Tai buvo trisdešimt dvejų ar trejų metų vyras, vidutinio ūgio, malonios išvaizdos, tamsiai pilkų akių, bet iš jo veido negalėjai numanyti jokios aiškesnės idėjos, jokio susikaupimo. [...] Tarpais jo žvilgsnis apniukdavo, tarsi iš pervargimo ar nuobodžio; bet nei nuovargis, nei nuobodis nepajėgė nė akimirką nivyti nuo jo veido romybės, tos akivaizdžios ir svarbiausios ne tik veido, bet ir visos sielos išraiškos, kuri itin atvirai ir aiškiai švietė iš jo akių, iš šypsenos, iš kiekvieno galvos ir rankos judesio. [...] Oblomovas ne pagal amžių buvo įkūnėjęs [...]; O šiaip jau, sprendžiant iš matinės,

namajame pasaulyje veikia atsižvelgdamos į savo galimybes ir poreikius, todėl tik perpratus pagrindinio veikėjo kūno ypatumus galimas kitas žingsnis – jo buvimo pasaulyje stebėseną.

Geriausiai, autentiškiausiai kūnas atiskleidžia gerai pažįstamoje, jam *artimoje* prigimtinėje erdvėje, kuriose jis jaučiasi saugus, niekieno netrikdomas. „Vietos savumas kūnui yra itin svarbus. Savume kūnas būna laisvas, laisvai siekdamas to, kas nėra tik jis pats“⁷. Dažnai tokia vieta tapo namų erdvė. Todėl neatsitiktinai pagrindinio veikėjo kūnas, esantis nuolatinėje ramybės ir sąstingio būsenoje, romane pasirodo namų erdvėje. Kambarys, kuriame Oblomovas gyvena ir beveik niekuomet jo nepalieka, pateikiamas kaip daugiafunkcinė ir universali erdvė, sugebanti tenkinti visus joje veikiančio subjekto poreikius: «Когда он был дома – а он был почти всегда дома – он все лежал постоянно в одной комнате [...] служившей ему спальней, кабинетом и приемной»⁸.

Erdvė, kurioje veikia kūnas, sudaro sąlygas būti pasaulyje, o tuo pačiu suteikia galimybę atsiskleisti, formuoti jautinems galioms, kuriomis suvokiama ir patiriama visa, kas yra aplinkui. „Kūnas dažnai yra tai, ką jis gali padaryti; jį api-

brėžia jo veiksmų erdvėje. Tapatybės yra sukuriamos, išreiškiamos ir patvirtinamos erdvėje ir erdvės“⁹. Silpnam ir ribotam Oblomovo kūnui, atpratusiam ne tik nuo fizinės veiklos, bet ir nuo aktyvaus, pilnaverčio buvimo gyvenamajame pasaulyje, netgi uždara namų erdvė yra pernelyg erdvi ir atvira, dirginanti jutimus ir siūlantį daug daugiau potyrių, negu reikėtų. Erdvės perteklius panaikinamas pačiu paprasčiausiu būdu – ją sumažinant iki parametrų, kurie atitinka joje veikiančio kūno poreikius. Likusi erdvė „išbraukiama“ ir pamirštama kaip nereikalinga ir nefunkcionalinė: «У него было еще три комнаты, но он редко туда заглядывал. [...] В тех комнатах мебель закрыта была чехлами, шторы спущены»¹⁰.

Veikdamas konkrečioje erdvėje asmens kūnas ne tik suartėja su šia erdve, įimdamas ją ir jos objektus į save, bet ir nuolatatos bando surasti, sutelkti aplink save tai, kas jam tinka ir tenkina jo poreikius, kas yra artima ir priimtina. „Kūnu ir kūne prasidedanti patirtis sukuria savotišką *oikumeną* – žmogaus gyvenamąją žemę, tinkamą išbūti visais būties galimais – kentėjimu, džiaugsmu, pasitenkinimu, ramybe“¹¹. Nejudrus, ribotų galimybių Oblomovo kūnas sukuria tokią pat „sustingusią“, „užsisklendusią“ savyje nuo aplinkinio pasaulio oikumeną – kambarį, kuriame protagonistui viskas yra sava, artima, priimtina kūnui ir niekas negali

pernelyg baltos kaklo spalvos, iš mažyčių putlių rankų, tuklių pečių, atrodė, kad jo kūnas, kaip vyro, per daug išglebęs. Net tada, kai jis susijaudindavo, jo judesius tvardė romus ir savotiškas, grakštus tingulys“. – I. Gončiarovas, *Oblomovas*. Vert. V. Drazdauskas, Vilnius: Vaga, 1969, p. 5]

⁷ V. Daujotytė, *Literatūros fenomenologija*, Vilnius: Dailės akademijos l-kla, 2003, p. 70.

⁸ Гончаров, с. 5-6. [„Būdamas namie, o namie jis būdavo beveik visuomet, jis visą laiką tįsodavo, ir vis tame pačiame kambaryje [...] Šis kambarys jam buvo ir miegamasis, ir kabinetas, ir priimamasis“]. – Gončiarovas, p. 6]

⁹ A. Tereškinas, *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 15.

¹⁰ Гончаров, с. 6. [„Jis turėjo dar tris kambarius, bet ten beveik niekad neįkeldavo kojos. [...] Tuose kambariuose baldai buvo apvalkstyti, užuolaidos nuleistos“]. – Gončiarovas, p. 6]

¹¹ Daujotytė, *Literatūros fenomenologija*, p. 69.

sukelti nemalonių pojūčių: «Там стояло бюро красного дерева, два дивана, обитые шелковой материею, красивые ширмы с вышитыми небывальми в природе птицами и плодами. Были там шелковые занавесы, ковры, несколько картин, бронза, фарфор и множество красивых мелочей»¹².

Čia pat pateikiamas bešališkas, bet kartu ir „svetimas“ pašaliečio žvilgsnis į Oblomovo namų erdvę: «Утонченный вкус не удовольствовался бы этими тяжелыми, неграциозными стульями красного дерева, шаткими этажерками. Задок у одного дивана оселся вниз, наклеенное дерево местами отстало. Точно тот же характер носили на себе и картины, и вазы, и мелочи»¹³. Kiekvienas, užeidavęs į Oblomovo kambarį, iš karto atkreipdavo dėmesį į čia tvyrančią netvarką, dulkes ir voratinklius: «Ковры были в пятнах. На диване лежало забытое полотенце; [...] На этажерках, правда, лежали две-три развернутые книги, валялась газета [...] но страницы, на которых развернуты были книги, покрылись пылью и пожелтели; видно, что их бросили давно; номер газеты был прошлогодний»¹⁴.

¹² Гончаров, с. 6. [„Čia stovėjo raudonmedžio rąšomasis stalas, dvi sofas, aptrauktos šilkinė medžiaga, gražūs paravanai, išsiuvinėti gamtoje neregėtais paukščiais ir vaisiais. Čia buvo šilkinų užuolaidų, kilimų, keletas paveikslų, bronzos, porceliano ir daugybė gražių mažmožių“]. – Gončiarovas, p. 7]

¹³ Ten pat, p. 6. [„Reiklesnio skonio žmogus būtų nepakentęs tokių sunkių, negrąškčių raudonmedžio kėdžių ir suklypusių etažerių. Vienos sofas atkaltė buvo atšlijusi, o fanera vietomis atšokusi. Tokie buvo ir paveikslai ir vazos ir mažmožiai“]. – Ten pat, s. 7]

¹⁴ Ten pat, p. 7. [„Kilimai buvo dėmėti. Ant sofas sliūksojo užmirštas rankšluostis; [...] Etažerėje gulėjo dvi-trys atskleistos knygos, pleiksojo laikraštis [...] bet atskleisti puslapiai buvo nugulti dulkių ir pageltę, matyti, kad knygos seniai užmestos; laikraštis pernykštis“]. – Ten pat, p. 7-8]

Aplinkui tyrančią netvarką mato ir kambario šeimininkas, tačiau tai, kas „svetimo“ žvilgsnio objektyviai įvertinama, kaip kažkas išsiskiriančio ir trikdančio bendrą daiktų tvarką, savojo kūno priimama kaip natūralus būvis. Oblomovo visiškai negąsdino ir miegamajame pavojingai įtrūkusios lubos: «Его не пугала [...] трещина потолка в его спальне: он к ней привык»¹⁵. Numestas rankšluostis, apdulkęję ir pageltę atverstų knygų puslapiai, plyšys lubose – visa tai sudaro visumą, prie kurios yra pripratęs protagonisto kūnas, jo juslės: pirštai atpažįstantys daiktus ir jų kontūrus, uoslė, užuodžianti pažįstamus kvapus, žvilgsnis, slystantis ir tyrinėjantis gerai jam žinomų objektų paviršius.

Kambarį ir jame esančius daiktus Oblomovas priima taip, kaip žmogus suvokia ir priima savo asmeninį kūną, žinant visus jo trūkumus, bet kartu suvokiant, kad tai *savojo* kūno trūkumai, todėl jie jam tampra artimi ir neatskiriami nuo jo esaties: «– Где сыщешь другую этакую, – говорил Обломов. [...] Квартира сухая, теплая; [...] Вон потолок, кажется, и не прочен: штукатурка совсем отстала – а все не валится»¹⁶.

Tokiame protagonisto ir jo namų erdvės susiliejime, sinergetiniame veikime, nėra nieko keisto ar neįprasto. Pasak Viktorijos Daujotytės, būtent savas kambarys yra vieta „...kur kūnas (ir nereflektuojamais rankų judesiais) parenka vietas daiktams ir vietą sau, įsikurdina kaip erdvę užimantis

¹⁵ Ten pat, p. 64. [„...jo negąsdino plyšys miegamajame lubose: prie jo buvo pripratęs“]. – Ten pat, p. 65]

¹⁶ Гончаров, с. 35. [„– Sunku kitą tokį rasti, – kalbėjo Oblomovas. [...] Butas sausas šiltas; [...] Žiūrėkite, kad ir tos lubos, atrodo netvirtos, tinkas visai atšokęs, o vis dėlto negriūna“]. – Gončiarovas p. 37]

daiktas tarp kitų daiktų, išlaikydamas pamatinį santykio su kitais dvilypumą – būti sau ir savimi kitais, su kitais, per kitus¹⁷. Nuolatinis pagrindinio veikėjo buvimas prigimtinėje erdvėje sukuria nepaprastai stiprų ryšį tarp asmens kūno ir visko, kas patenka į jutimais pasiekiamą erdvę. Intensyviau nei įprasta pasireiškia ir sąlytis su daiktais, užpildančiais erdvę, kurioje veikia protagonistas.

Daiktas kaip tarpininkas kūno ir pasaulio dialoge

Gyvenamajame pasaulyje neįmanoma atrasti erdvės, neužpildytos daiktais. Sėkmingame subjekto ir pasaulio susijungime daikto, kaip tarpininko, vaidmuo yra esminis. Pasaulio suvokime veikiantis asmuo kūnas formuojasi veikiamas jutimų, kuriuos jis nuolatos patiria per santykį su jį supančia erdve ir jos objektais. Kūno sąlytis su erdve užpildančiais objektais užtikrina nuolatinį vyksmą, palaiko nenutrūkstamą *abipusį* ryšį tarp asmens ir pasaulio. Aplinkinis pasaulis be daiktų „tarpininkavimo“ taptų nesuprantamas ir neprieinamas, nes „...išorinis juslinis suvokimas [...] iš tikro yra daikto paties suvokimas – *jis pats yra štai čia* – tačiau šiame štai-čia-buvime daiktas pateikia patirinciamam atvirą, begalinį, neapibrėžtai bendrą to, kas iš tikro nėra-pats-patirtas horizontą, kuris [...] gali būti atskleistas galimame patyrimo“¹⁸.

Visi protagonisto išgyvenimai, svarytymai ir apmąstymai, bandymai susivokti aplinkoje ir savyje, vyksta glaudžiamose santykiuose su namų erdve, sąlytyje su ją užpildančiais daiktais. Tikrai čia jis išgy-

veną krizines dvasios ir kūno būsenas, ir, čia pat, sugeba iš jų sėkmingai išeiti. Gulėdamas minkštuose pataluose «он вздыхал, проклинал себя, ворочался с боку на бок, искал виноватого и не находил. [...] Отчего же я такой? – почти со слезами спросил себя Обломов и спрятал опять голову под одеяло. [...] он вздохнул закрыл глаза [...]; За этим послышался примирительный вздох. Он переходил от волнения к нормальному своему состоянию, спокойствию и апатии»¹⁹.

Sąlytis su gerai pažįstamu daiktu netgi stresinėje situacijoje leidžia Oblomovui atsipalaiduoti, nusiraminti, visiškai pasinerti į save, susikoncentruoti į savojo kūno potyrius, atsiribojant nuo nemalonių aplinkos. Susidūrus su triukšmingu Tarantjevu geriausią „užuovėją“ protagonisto kūnas atranda didelėje, patogioje kėdėje: «Он задумчиво сидел в креслах, в своей лениво-красивой позе, не замечая, что вокруг него делалось, не слушая, что говорилось. Он с любовью рассматривал и гладил свои маленькие белые руки»²⁰. Kartais nerimui išsklaidyti pakanka vienintelio žvilgsnio į rašomąjį stalą: «Он повернул голову к столу, где все было гладко...»²¹. Ant rašomojo stalo stovėjo tik tuščia, išdžiūvusi rašalinė,

¹⁹ Гончаров, с. 106. [„Jis dū savo, keikė save, vartėsi nuo vieno šono ant kito, ieškojo kaltininko ir vis negalėjo rasti [...] Ir kodėl aš toksai? – bemaž pro ašaras klausė Oblomovas, vėl kišdamas galvą po antklodę. [...] jis atsiduso, užsimerkė [...]; po to pasigirdo romus atodūsis. Jis jau grįžo iš jaudinimosi į nuolatinę savo būklę – romybę ir apatiją“. – Gončiarovas, p. 107].

²⁰ Гончаров, с. 46. [„Jis susimastęs sėdėjo kėdėje tingia gražia poza, nematydamas, kas aplink jį darosi, neklausydamas, kas čia kalbama. Jis meiliai glostė ir žiūrinėjo mažas baltas savo rankas“. – Gončiarovas, p. 48]

²¹ Ten pat, p. 31. [„Jis pasuko galvą į stalą, kur visa kas buvo miela malonu...“. – Ten pat, p. 32]

¹⁷ Daujotytė, *Literatūros fenomenologija*, p. 70.

¹⁸ Husserl, p. 31.

tačiau sugrįžimui į daiktų draugiją, o per juos ir į save, pakanka susijungimo ir su vienu, bet iki smulkmenų pažįstamu, mielu juslėms namų erdvės daiktu.

Kiekvienas daiktas namų erdvėje Oblomovui mielas ir savas, tačiau su kai kuriais iš jų užsimezga ypatingas ryšys. Tai daiktai, kurie ne tik visuomet yra šalia protagonisto, bet ir kurie dažniausiai liečiasi su jo kūnu: platus, minkštas, švelnus chalatas; tokios pat minkštos, plačios ir patogios šlepetės bei šilta antklodė. Chalatas ir šlepetės dėl intensyvaus ir nuolatinio sąlyčio su Oblomovo kūnu ir savybių (minkštumo, švelnumo, platumo), tapačių nuolatos liečiamo ir apglėbiamo kūno savybėms, tampa savotišku pagrindinio veikėjo kūno tęsiniumi. Daiktai paklūsta protagonisto valiai, kaip kad paklustų judinama ranka ar sąmoningai nukreipiamas žvilgsnis: «Халат имел в глазах Обломова тьму не оцененных достоинств: он мягок, гибок; тело не чувствует его на себе; он как послушный раб покоряется самомалейшему движению тела. [...] Туфли на нем были длинные, мягкие и широкие; когда он, не глядя, опускал ноги с постели на пол, то непременно попадал в них сразу»²².

Chalatas, šlepetės ir beveik visada protagonisto kūną dengianti antklodė atlieka ir savotišką apsauginę funkciją. Jie tampa paskutine riba tarp bejėgio, silpno kūno ir „svetimos“, agresyvios didmiesčio erdvės objektų, įsiveržiančių į protagonisto su-

²² Ten pat, p. 5. [„Oblomovas brangino chalata dėl daugybės jo upatybių; jis buvo švelnus, limus, kūnas jo net nejausdavo, lyg klusniausias vergas pasiduodavo menkiausiam kūno judesiui. [...] Šlepetės jis avėdavo ilgąs, minkštas, plačias – kai jis nežiūrėdamas nuleisdavo kojas iš patalo ant grindų, būtinai iššyk į jas pataikydavo“. – Ten pat, p. 6]

kurtą ramybės ir tylos zoną. Šalindamasis Volkovo draugijos, Oblomovas „prisidengia“ chalatu: «– Это не шлафрок, а халат, – сказал Обломов, с любовью кутаясь в широкие полы халата»²³. Nuo įkyraus ir pernelyg aktyvaus Tarantjevo protagonistas „slepiasi“ po antklode: «– Не подходит, не подходит: ты с холода! – говорил Обломов, прикрываясь одеялом»²⁴.

Taip, bėgant laikui, protagonisto kambarys, kuriame jis praleido aštuonerius savo gyvenimo metus, pavirsta į tylos ir ramybės oazę triukšmingoje ir chaotiškoje sostinės erdvėje. Kartu tai ir vienintelė vieta, kurioje tampa įmanomas pilnavertis pagrindinio veikėjo, kaip individo, buvimas pasaulyje, per kūniškus potyrius ir juitimus susiliejęs su erdve ir ją užpildančiais daiktais ir, šio akto metu, kaskart iš naujo atrandant, įprasminant save.

Kūno veikla už prigimtinės erdvės ribų

Namų erdvė ir ją užpildantys daiktai Oblomovui tampa savotišku prieglobsčiu nuo išorinio pasaulio, plytinčio už jo kambario sienų, šurmulio, nuo įvairių objektų bei reiškinių gausos ir įvairovės. Nuolatiniai susitikimai su gyvenamojo pasaulio daiktais, kviečiančiais juos jusliškai pažinti ir suvokti, vargina bei sekina silpną ir lėtą pagrindinio veikėjo kūną, apkrauna ir alina jo jusles, kurios, ilgą laiką veikdamos uždaroje, bet gerai pažįstamoje ir įprastoje namų erdvėje, sunkiai prisitaiko prie jas

²³ Ten pat, p. 17. [„Čia ne šlafrakas, bet chalatas, – atsikirto Oblomovas ir magindamasis sisisupo į plačius chalato skvermus“. – Ten pat, p. 18]

²⁴ Ten pat, p. 44. [„– **nesiartink, nesirtink, nuo tavęs šaltis eina!** – tarė Oblomovas, prisidengdamas antklode“, p. 46]

„užgriūnančių“ potyrių gausos, prie susitikimų su naujais nežinomais objektais.

Palaipsniui Iljos Iljičiaus nenoras eikvoti savo kūno jutimines galias, intensyviai dalyvaujant jusliniame pasaulio patyrimo ir suvokime, perauga į instinktyvią baimę veikti nepažįstamose erdvėse ir susidurti su ją užpildančiais objektais: «В тесной толпе ему было душно, в лодку он садился с неверною надеждою добраться благополучно до другого берега, в карете ехал, ожидая, что лошади понесут и разобьют»²⁵.

Oblomovo jusles erzina, verčia jaustis nepatogiai ir nejaukiai bet koks už jo namų erdvės egzistuojančio, išorinio pasaulio įsiveržimas ir apsirėškimas. Sugriauti namų erdvėje tvyrančią ramybę ir tvarką kartais pakanka paprasčiausių gatvės garsų: «До Илья Ильича долетел со двора смешанный шум человеческих и нечеловеческих голосов: пение кочующих артистов, сопровождаемое большею частью лаем собак. Приходили показывать и зверья морского, приносили и предлагали на разные голоса всевозможные продукты [...] – Ах! – горестно вслух вздохнул Илья Ильич. – Что за жизнь! Какое безобразие этот столичный шум!»²⁶. Gatvės garsų kakofonija ne tik sudirgina pagrindinio veikėjo klausą, bet ir suardo lėtą, atpalaiduojantį, gramzdinantį į miegą

²⁵ Ten pat, p. 64. [„Minioje jis slopdavo. Į valtį jis sėsdavo, maža beturėdamas vilties laimingai pasiekti kitą krantą. Karietą važiuodavo būkštaudamas, kad arkliai nepasibaidytų ir jo nesudaužytų.“ – Ten pat, p. 66]

²⁶ Ten pat, p. 81-83. [„Ilją Iljičių iš lauko pasiekė žmonių ir kitokie balsai: keliaujančių artistų dainos, dažniausiai palydimos šunų amšėjimo Iš kažkur atvykę prašalaičiai rodė marių kiaulytės, prekijai visokiais balsais siūlė įvairiausių gaminius. [...] – Ak! – atsiduso Ilja Iljičius. – Koks čia gyvenimas! Koks bjaurus tas sostinės triukšmas!“ – Ten pat, p. 82-84]

ir užmarštį namų erdvės ritmą, persmelkiantį tiek patį Oblomovą, tiek visus šioje erdvėje esančius daiktus.

Protagonistas sąmoningai siekia susiaurinti kūno potyriais suvokiamos ir patiriamos erdvės ribas, išvengti jo jutimus varginančių, „perkraunančių“ susitikimų su naujais objektais. Tačiau visaverčiam asmens buvimui pasaulyje būtinas nuolatinis kontaktas, dialogas tarp suvokiančiojo ir suvokiamojo, dviejų pokalbyje dalyvaujančių kūnų (žmogaus ir pasaulio) susilietimas ir susijungimas, vienas kito išgirdimas pamatymas, pajautimas. Juntančio ir patiriančio kūno sąlytis su gyvenamuoju pasauliu yra esminė žmogaus buvimo sąlyga, nes kūnas – tai „ir priemonė, su kurios pagalba sąmonė patiria pasaulį, ir priemonė, su kurios pagalba ji turi vietą erdvėje ir laike. Tiktai per kūną sąmonės intencijos gali būti aktualizuotos pasaulyje“²⁷.

Netgi iš prigimties tingaus ir nerangaus Oblomovo sąmonėje ir kūne slypi instinktyvus troškimas dalyvauti dialoge su pasauliu, atverti pažinimui naujas erdves, susiliesti su naujais objektais. Šis natūralus asmens ne vien tik buvimo, bet ir intensyvaus dalyvavimo pasaulyje, įsitraukimo į jo struktūras, poreikis stipriausiai pasireiškia protagonistui tik pradėdamas pažinti su pasauliu: «...в его ранние, молодые годы, покойные черты лица его оживлялись чаще, глаза подолгу сияли огнем жизни, из них лились лучи света, надежды, силы»²⁸. Pakludamas didmiesčio ritmui

²⁷ A. Mickūnas, *David Stewart, Fenomenologijos filosofija*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 119.

²⁸ Гончаров, с. 5. [„...ankstyvaisiais jaunystės metais, romus jo veidas dažniau pagyvėdavo, akyse patvariau degdavo gyvybės ugnis, iš jų trykėdavo šviesos, vilties, jėgos spinduliai.“ – Gončiarovas, p. 64]

ir įsisukdamas į jautimų ratą jaunas, kupinas jėgų protagonisto kūnas įsijungia į aktyvų dialogą su pasauliu. Kiekvienas jutiminis susitikimas ir atradimas Peterburgo erdvėje verčia Oblomovą ieškoti naujų potyrių, atverti savajam kūnui naujas erdves, įprasminti savo buvimą gyvenamajame pasaulyje per patiriamus, „įsisavinamus“ objektus.

Tačiau po tam tikro laiko įvyksta „persisotinimas“. Susitikimai su objektais Peterburgo erdvėje virsta „bevaisiais“, negalinčiais užtikrinti nuolatinio vyksmo, kuris yra būtinas produktyviam dialogui tarp juntančio kūno ir juntamo pasaulio: «Душа его была еще чиста и девственна; она, может быть, ждала своей любви, своей опоры, своей патетической страсти, а потом, с годами, кажется, перестала ждать и отчаялась [...] Его почти ничто не влекло из дома, и он скаждым днем все крепче и постояннее водворялся в своей квартире. [...] ...ввергался весь по уши в свое одиночество и уединение, из которого могло его вывести только что-нибудь необыкновенное, выходящее из ряда ежедневных явлений жизни; но подобного ничего не было и не предвиделось впереди»²⁹.

Palaipsniui erdvė, esanti už pagrindinio veikėjo namų erdvės ribų, pradeda jo traktuoti kaip „svetima“. Būvimas šio-

je erdvėje, kūno galių „eikvojimas“, intensyvus dalyvavimas pasaulio patyrimė protagonisto suvokiamas kaip nereikalingas ir neigiamas reiškinys, neleidžiantis pajusti gyvenimo pilnatvės, susitelkiant į save ir į aplinką. Tokiais pat svetimais, „nesuprantamais“ tampa ir *kiti*, veikiantys šioje „išorės“ erdvėje. Taip Oblomovą ne tiek nustebina, kiek išgąsdina žinia apie jo pažįstamo Volkovo judrumą: «В десять мест в один день – несчастный! – думал Обломов. И это жизнь!»³⁰. Atsiranda natūrali priešprieša tarp protagonisto ir *kitų*, kaip tarp skirtingose erdvėse veikiančių, įvairiems ritmams paklūstančių kūnų.

Asmens kūnas ir *kitas*

Protagonistas visais įmanomais būdais siekia atsiriboti nuo *kitų* drumsčiančių prigimtineje erdvėje nusistovėjusią tvarką. Vis dėlto išvengti *kitų* buvimo, nuolatinio jų egzistencijos jutimo ir „išgyvenimo“ net tada, kai jie yra už jo namų erdvės ribų, Oblomovui nepavyksta. Ir negalėtų pavykti, nes kaip, teigia Merleau-Ponty, „...tiek, kiek aš turiu sensorines funkcijas, vizualinę, garsinę, taktilinę lauką, aš jau bendrauju su kitais“³¹.

Nemažiau svarbu ir tai, kad pilnavertis buvimas pasaulyje neįmanomas be *kito* dalyvavimo, nuolatinio buvimo šalia ir „pagalbos“ patiriant ir suvokiant viską, kas yra aplink juntantį kūną. Santykis su *kito* kūnu palaiko ir užtikrina tampresnį sąlytį, „sukibimą“ su pasauliu, nes susiliejimas su *kitu*, ištirpimas jo kūne, visuomet reiškia

²⁹ Ten pat, p. 63-64. [„Jo širdis dar buvo tyra ir skaišti; ji gal būt, laukė savo meilės, jai skirto laiko, savo jaudulingos aistros, o paskui, slenkant metams, rodos, liovėsi laukusi ir nusivylė. [...] Jo beveik niekas neatraukė iš namų, ir jis kiekvieną dieną, tolydžio tvirčiau atsitverdama, gyveno savo bute“. [...]įklimpdavo į savo vienatvę bei nuošalybę, iš kurios jį galėdavo ištraukti tik kas nors nepaprasta, nekasdieniška. Bet nieko panašaus nebuvo ir nenusimatė ateityje“. – Gončiarovas, p. 64-66]

³⁰ Ten pat, p. 21. [„Per vieną dieną dešimtyje vietų – koks jis nelaimingas! – mąstė Oblomovas – ir tai gyvenimas!“ – Ten pat, p. 22]

³¹ М. Мерло-Понти, *Феноменология восприятия*, С.-Петербург: Ювента Наука, 1999, с. 451.

fenomenų patyrimo galimybių praplėtimą, naujų pasaulio matymo rakursų atradimą. Pasak Gilles'o Deleuze'o, „Aš geidžiu objekto tik kaip išreikšto *kito* galimumo moduse. Aš geidžiu kitame tik galimų pasaulių, kuriuos jis išreiškia“³².

Būtent suartėjimas su *kitu* padeda protagonistui sugrįžti į kupiną judesio ir potyrių Peterburgo erdvę, leidžia atnaujinti prislopusius ir priblėsusius ryšius su gyvenamuoju pasauliu. Susitikimas su Olga Iljinskaja – jauna, energinga, trokštančia pažinti pasaulį ir save pačią mergina – tampa lemtingu posūkiu Oblomovo gyvenime. *Kito* kūno artumas ir troškimas būti šalia jo ir kartu su juo ištirpdo pagrindinio veikėjo ribotumą ir uždaramą. Nuolatinių Olgos raginimų ir reikalavimų dėka pradedamos įsisavinti ir atsivėrinėti juslėms pamirštos ir naujai atrastos erdvės, atrandami nauji potyriai.

Palaipsniui protagonisto kūnas vis stipriau atsiveria jį supančių objektų kvietimui susijungti, reikštis juose ir per juos. Suintensyvėja kūno sąlytis su gyvenamuoju pasauliu, sustiprėja jo jutiminės „galios“: «...засияла жизнь, ее волшебная даль, все краски и лучи, которых еще недавно не было»³³.

Simboliškai numetamas ir paslepiamas chalatas, kuris kažkada ne tik „saugojo“ Oblomovą nuo išorės pavojų, bet ir „teikė“ potyrius, įsiliedavusius į jutimų ratą, apjungdavusį protagonisto kūną, namų erdvę ir joje esančius daiktus. „Naujasis“

Oblomovas analogišką jungtį su pasauliu atrado Olgoje, susiliedamas su jos kūnu, kad per jį, per *kito* asmens potyrius, galėtų pažvelgti į pasaulį ir išplėsti savojo pasaulio ribas. Kaip yra pastebėjęs Merleau-Ponty, „Mano žvilgsnis krenta ant gyvo, veikiančio kūno, ir tą pačią akimirką objektai, kurie jį supa, pasipildo nauju reikšmės plustu: jie jau nebėra tuo, ką aš pats galėčiau iš jų padaryti, jie tampa tuo, ką iš jų padarys *kito* elgesys“³⁴.

Olgos kūno patirtis papildo, atgaivina ir išplečia nusilpusias ir „užsistovėjusias“ Oblomovo jutimines galias. Visa, kas supa protagonistą, įgyja naują prasmę, nes tai juntama ne tik jo, bet ir *kito* jam artimo kūno, kuris nuo šiol yra jo paties dalis, papildoma galimybė būti pasaulyje: «— Жизнь, жизнь опять отворяется мне, – говорил он как в бреду, – вот она, в ваших глазах, в улыбке, в этой ветке, в Casta diva...все здесь...»³⁵.

Kartu su sugrįžusiu gebėjimu aktyviai veikti erdvėje į nusilpusį, atpratusį nuo aktyvios fizinės veiklos Oblomovo kūną sugrįžta ir gyvybinės jėgos. Protagonistas, atstatydamas ir pakeldamas į naują lygį savo bendravimą su aplinkiniu pasauliu, „suintensyvina“ ir savojo kūno veiklą: «...туманное, сонное лицо мгновенно преобразилось, глаза открылись; заиграли краски на щеках; задвигались мысли, в глазах сверкнули желания и воля»³⁶.

³⁴ Мерло-Понти, с. 451.

³⁵ Гончаров, с. 257. [„Gyvenimas, gyvenimas ir vėl man atsiveria! — kalbėjo jis lyg kliedėdamas, — štai jis jūsu akyse, jūsu šypsenoje, šitoje šakelėje, dainoje *Costa diva*...visas čia...“]. — Gončiarovas, p. 259]

³⁶ Ten pat, p. 255-256. [„...blausus, mieguistas veidas beregint pasikeitė, akys atsivėrė, skruostai paraudo, mintys sukruoto; akyse blykstelėjo troškimas ir valia“]. — Ten pat, p. 259]

³² Ж. Делёз, «Мишель Турнье и мир без Другого», *Мишель Турнье, Пятница, или Тихоокеанский лимб*, С.-Петербург: Амфора, 1999, с. 282-302.

³³ Гончаров, с. 236. [„...staiga nušvito gyvenimas, užburtos jo tolumos, sumirgėjo įvairiausios spalvos ir spinduliai, kurių dar neseniai visai nebuvo“]. — Gončiarovas, p. 239]

Tačiau žymiai intensyvesnis kūno sąlytis su gyvenamuoju pasauliu pradeda varginti ir sekinti protagonistą. Jo joslės nebeatlaiko intensyvaus judėjimo naujame jutimų rate ir pradeda silpti, grįžti į joms įprastą pasaulio suvokimo tempą. Prasingas Oblomovo ir Olgos buvimas kartu pasidaro nebeįmanomas. Išnyksta juos jungęs ryšys, nes kiekvienas suvokia ir patiria aplink juos esantį juslinį pasaulį skirtingai, nes kiekvienas paklūsta vis kitiems ritmams.

Ieškodamas poilsio ir ramybės po išgyvento stipriausio ir intensyviausio savo gyvenime sąlyčio su pasauliu, Oblomovas apsigyvena užmiestyje, jaukiuose ir ramiuose našlės Pšenicynos namuose. Pats to nesuvokdamas protagonistas patenka į savotiškus savojo kūno paspėstus spąstus. Protagonisto kūnas sukuria oikumena, kurioje palaikomas tik minimalus, žymiai silpnesnis nei ankstesniame bute, sąlytis su pasauliu: «Илья Ильич жил как будто в золотой рамке жизни, в которой, точно в диораме, только менялись обычные фазисы дня и ночи и времен года; других перемен, особенно крупных случайностей, возмущающих со дна жизни весь осадок, часто горький и мутный, не было»³⁷.

³⁷ Гончаров, с. 517. [„gyvena tarsi įstatytas į auksinius gyvenimo rėmus, kur lyg dioramoje keičiasi tik pa-

Galutinai atitrūkęs nuo visko, kas užtikrina pilnavertį buvimą pasaulyje, protagonisto kūnas pradeda nykti, nes nutrūksta ryšiai, palaike jo gyvybines galias: «...вечный покой, вечная тишина и ленивое переползание изо дня в день тихо остановили машину жизни»³⁸. Nusigręžimas nuo pasaulio pasibaigia visiškų gyvybinių galių išsekimu ir kūno mirtimi.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Gončiarovo romane kūnas pirmiausia atsiskleidžia erdvėje ir per erdvę, užmezgdamas dialogą tarp savęs ir aplinkinio pasaulio, tarp juntančio kūno ir juntamo pasaulio. Šio dialogo metu kūnas ir erdvė susilieja įtvirtindami vienas kitą. Tik erdvėje, per santykį su ją užpildančiais daiktais ir kitų asmenų kūnais, tampa įmanoma kūno savižina. Silpstant ryšiams tarp kūno ir pasaulio pradeda nykti ir pats kūnas, nes glaudus kūno ir erdvės sąlytis ne tik užtikrina visavertį individo buvimą, įprasmina žmogaus būtį, bet ir palaiko jo gyvybines galias.

prasčiausios dienos ir nakties bei metų laikų fazės. Kitų atmainų, ypač didesnių nutikimų, kurie iš gyvenimo dugno pakeltų visas nuosėdas, dažnai karčias ir tumias, nepasitaiko“. — Gončiarovas, p. 520]

³⁸ Ten pat, p. 532. [„Amžina ramybė, amžina tylą ir tas vangus dienų slinkimas pamažu sustabdė gyvenimo mašiną. Ilja Iljičius pasimirė“. — Ten pat, p. 535]

ТЕЛО И ПРОСТРАНСТВО В РОМАНЕ ИВАНА ГОНЧАРОВА «ОБЛОМОВ»

Рамунас Шилис

Резюме

Внимание к телу, как и к пространству, принадлежит к числу основных проблем, которые попадают в поле зрения феноменологических исследований. Интерес к телу, телесному восприятию

окружающего мира постоянно проявляется и в творчестве одного из самых ярких представителей русской реалистической прозы XIX в. — И. А. Гончарова.

Феноменологический подход к анализу романа Гончарова «Обломов» используется в статье для того, чтобы установить и описать связь тела с пространством и окружающими вещами, с телом *другого*. Между субъектом и окружающим миром в романе завязывается обоюдный диалог. Человек не только прикасается ко всему, что его окружает, но и чувствует ответные прикосновения. Чувствующее тело прислушивается и отвечает на призыв ощущаемого им мира быть вместе, соединиться, познать друг друга. Через телесное восприятие и познание пространства, в котором находится действующее тело, происходит самоутверждение субъекта. Слияние с про-

странством становится главным условием полноценного бытия человека в мире.

Встреча с *другим* расширяет границы познаваемого мира и заставляет вялого и апатичного протагониста выйти из телесного застоя по отношению к окружающим феноменам. Однако долгое пребывание Обломова в закрытом пространстве, требовавшее минимальных усилий для поддержки связи между телом и миром, ослабила телесные навыки и сделало невозможным интенсивное общение с окружающей средой. В результате, ослабшая связь между чувствующим телом и ощущаемым им миром, невозможность продуктивного диалога между ними приводят к физической гибели главного героя.

Получено: 2010, август
Принято: 2010, сентябрь

Адрес:
Šiaulių universitetas
Humanitarinis fakultetas
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
P. Višinskio g. 38.
LT-76352 Šiauliai Lietuva
E-mail: ratutoster@gmail.com